

“เครื่องเงินน่าน”

ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานหัตถกรรมเครื่องเงินในวัฒนธรรมพื้นถิ่นเมืองน่าน

น่านเป็นจังหวัดที่เต็มไปด้วยความงามทางธรรมชาติ เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นแนวภูเขาที่ถูกปกคลุมไปด้วยม่านหมอก บรรยากาศของเมืองจึงมีเสน่ห์ดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปเยี่ยมชมอยู่เสมอ ประกอบกับมีวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งวัฒนธรรมน่านดั้งเดิม และวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่ จึงก่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของท้องถิ่นที่สะท้อนออกมาผ่านงานหัตถกรรมเครื่องเงิน และเครื่องประดับเงินที่ทรงคุณค่าและงดงาม

ความเป็นมาของเครื่องเงินน่าน

จังหวัดน่านจัดเป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคเหนือของประเทศไทย การทำหัตถกรรมเครื่องเงินของจังหวัดน่านได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคนิคการผลิตจากรุ่นบรรพบุรุษมาสู่รุ่นปัจจุบัน จึงทำให้เครื่องเงินของจังหวัดน่านยังคงไม่สูญหายไปตามกาลเวลา โดยปัจจุบันหัตถกรรมเครื่องเงินเมืองน่าน สามารถแบ่งได้เป็น ๒ แหล่ง ได้แก่ เครื่องเงินโบราณท้องถิ่นน่าน และเครื่องเงินชาวเขา หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า “ชมพูกุคา”

เครื่องเงินน่านแบบดั้งเดิม หรือเครื่องเงินน่านโบราณ

เครื่องเงินแบบดั้งเดิมของเมืองน่านมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่เมื่อครั้งช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่ได้มีการทำสงครามและกวาดต้อนช่างเงินและช่างทองจากฮ่อฮอง ฮ่อหลวง เมืองยอง และเชียงแสน มายังบริเวณบ้านประตูป่องของเมืองน่าน จนเกิดการก่อตั้งรกรากและถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญาการทำเครื่องเงินของช่างพื้นเมืองน่าน ซึ่งได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของช่างของเครื่องใช้ต่างๆ อาทิ สลุงเงิน (ขันเงิน) พานรอง คุหมากเงิน (ภาชนะที่ทำเป็นตลับใช้สำหรับบรรจุหมากพลู) กระบวย และเขี่ยนหมาก โดยลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองน่าน ได้แก่ ลายดอกกระถิน และลาย ๑๒ นักษัตร นอกจากนี้ ยังพบว่าช่างท้องถิ่นได้นำเอาศิลปะของลาว และเมียนมาผสมผสานลงในชิ้นงาน เพื่อให้เกิดลักษณะเฉพาะ (Style)

ภาพที่ ๑ สลุงเงิน ลายดอกกระถิน Digital Image.

http://narponhirunvit.blogspot.com/๒๐๑๖/๐๑/blog-post_๑๕.html

ภาพที่ ๒ รายละเอียดของลายดอกกระถิน

Digital Image.

http://narponhirunvit.blogspot.com/๒๐๑๖/๐๑/blog-post_๑๕.html

ภาพที่ ๓ สลึงเงิน ลาย ๑๒ นักษัตร

Digital Image.

<http://www.geocities.ws/nielloware/read-niello/silver/silver๑๒.html>

องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ทักษะ เทคนิคการทำเครื่องเงินน่าน และ เทคนิคการออกแบบลวดลาย

เครื่องเงินน่าน

เครื่องเงินเมืองน่านทั้งในรูปแบบของเครื่องเงินโบราณ และเครื่องเงินชมพูภูคา (เครื่องเงินชาวเขา) มีชื่อเสียงทั้งด้านคุณภาพ และความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งผลงานส่วนใหญ่ทำขึ้นด้วยมือ จึงมีความประณีตและอ่อนช้อยงดงามมากกว่าเครื่องเงินทั่วไปตามท้องตลาด โดยเครื่องเงินของเมืองน่านมีความพิเศษในการเลือกใช้วัตถุดิบเป็นเนื้อเงินที่มีค่าความบริสุทธิ์สูงกว่ามาตรฐาน เป็นเม็ดเงินที่มีค่าความบริสุทธิ์ระหว่าง ๙๖ - ๙๘% ซึ่งมีความอ่อนตัวสูงกว่าเนื้อเงินทั่วไป ทำให้นำไปตีหรือขึ้นรูปได้ง่ายขึ้น ประกอบกับกรรมวิธีในการตีเครื่องเงิน และการออกแบบลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว (Style) ตามแบบฉบับของช่างเงินท้องถิ่นเมืองน่าน

ภาพที่ ๔ เม็ดเงินที่มีค่าความบริสุทธิ์ระหว่าง ๙๖-๙๘% Digital Image.

<https://sites.google.com/site/silvertemplehistory/silversmith/withi-kar-tha-kheruxng-ngein>

ลักษณะของเครื่องเงินเมืองน่าน นอกจากจะมีความอ่อนตัวมากกว่าเครื่องเงินทั่วไปแล้ว เนื้อโลหะจะมีลักษณะไม่มันวาว พื้นผิวดูมีความเรียบ และชิ้นงานมีน้ำหนักมากกว่าสแตนเลส ลวดลายที่ปรากฏส่วนมากมักมีที่มาจากลวดลายทางธรรมชาติ อาทิ ลายดอกกระถิน ลายพันธุ์ไม้ในป่าหิมพานต์ ลายดอกกลีบบัว หรือกาบบัว ลายตาสับประรด ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีลวดลายที่โดดเด่น ได้แก่ ลายเทพพนม และลาย ๑๒ นักชัฏร ซึ่งปัจจุบันการผลิตเครื่องประดับเงินของจังหวัดน่านมีการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์และการออกแบบลวดลายให้ร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้บริโภคหลายช่วงวัยสามารถใช้สอยได้เหมาะกับตนเอง

ภาพที่ ๕ เครื่องประดับเงินน่าน

Digital Image.

https://infocenter.git.or.th/Content_View.aspx?id=๒๔๑๓&Lang=TH&m

ภาพที่ ๖ ชุดเครื่องใช้ต่างๆในชีวิตประจำวัน

เครื่องเงินน่าน Digital Image.

<https://www.iticfoundation.org/node/๔๔๗>

org/node/๔๔๗

ภาพที่ ๗ กระเป๋าเครื่องเงินน่าน

Digital Image.

<https://www.iticfoundation.org/node/๔๔๗>

rg/node/๔๔๗

ขั้นตอนการแกะสลักลาย (ชั้นเงิน)

๑. นำเงินที่จะสลักลวดลายใส่ไปในแท่นพิมพ์ที่ทำด้วยชั้น
๒. ตอกลายจากข้างในให้พุ่งออกมา
๓. ใส่ชั้นลงไปชั้นเงินนั้นให้เต็ม และคว่ำชั้นเงินนั้น เพื่อแต่งลวดลายภายนอกให้สวยงามด้วยเครื่องมือชนิดต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับลายนั้น
๔. เอาชั้นออกจากชั้นเงินโดยการลนไฟ เมื่อชั้นละลายก็จะหลุดออกมาจากพิมพ์
๕. ผิวที่ขรุขระใช้ขัดด้วยกระดาษทรายให้ผิวเนื้อเรียบ
๖. นำชั้นเงินที่เสร็จแล้วนั้นไปต้มด้วยน้ำกรดผสมกำมะถัน ต้มนานประมาณ ๓๐ นาที ให้อุณหภูมิไม่สูง วัตถุที่ต้มจะไม่ขาว
๗. ขัดชั้นเงินในน้ำสะอาดด้วยแปรงทองเหลือง จะใช้ผงซักฟอกกับน้ำมะขามเปียก หรือผงหินขัดก็ได้ ชั้นเงินนั้นก็จะเป็นเงางาม

องค์ความรู้ ภูมิปัญญา เครื่องมือ เครื่องใช้ และวัสดุในการทำเครื่องเงินน่าน

กระบวนการผลิตเครื่องเงินน่าน

กรรมวิธีในการผลิตเครื่องเงินเมืองน่านเริ่มต้นจากการหลอมเม็ดเงินบริสุทธิ์ที่อุณหภูมิสูงถึง ๙๐๐ องศาเซลเซียส เป็นระยะเวลาประมาณ ๔๐ นาที จนหลอมละลายแล้วจึงนำไปเทใส่ลงในบล็อก ที่ตั้งไว้ให้เย็นตัวลงแล้วจึงเคาะออกมา เข้าสู่กระบวนการรีดให้แบนเป็นแผ่น หรือรีดเป็นเส้นตามแต่ชนิดของผลิตภัณฑ์ แล้วจึงนำไปขึ้นรูป ตกแต่งด้วยความประณีต สุดท้ายจึงเข้าสู่ขั้นตอนการเก็บงาน อาทิ การเผา การขัดเงาให้เกิดความมันเงา ตลอดจนทำความสะอาดสิ่งเจือปนต่างๆ บนชิ้นงาน เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเตรียมพร้อมสู่การจัดจำหน่าย

ขั้นตอนการทำเครื่องเงินน่าน

๑. นำเงินมาหลอมโดยใส่เข้าซึ่งทำด้วยดินเผาที่มีลักษณะกลมแล้วนำไปเผาในเตาเผาแบบสุบลม เรียกว่าเตาผู้ ในขณะที่เผาเนื้อเงินจะละลายไปช้าๆ ให้เติมดินประสีกับสารข้าวตอกเพื่อช่วย ให้อุณหภูมิเย็นและอ่อนก่อนจะนำไปเทในเบ้าให้เต็มผงบ่าลงไปเงินที่ละลายเพื่อไม่ให้ เงินติดเข้าและนำมาเทลงในเบ้า ซึ่งทำด้วยดินเหนียวมีลักษณะเป็นหลุมตื้น ๆ ก่อนเทเนื้อเงิน ลงไปในเบ้า ให้ใส่น้ำมันก๊าดลงไปเนื้อเงินก่อนประมาณ ๓ ใน ๔ ของเบ้าแล้วจึงเทเงินลงไป จะเกิดการลุกไหม้เพื่อให้เนื้อเงินจับกันแน่นไม่ให้เกิดช่องอากาศและใช้เครื่องมือเกลี่ยหน้าเงิน ให้เรียบทิ้งไว้ประมาณ๕นาที่ขุดเอาผงบ่าออกแล้วคว่ำเบ้าลงผ่นเงินที่อยู่ในหลุมเบ้าก็จะหลุดออกมา

ภาพที่ ๘ นำเงินมาหลอมโดยใส่เข้าซึ่งทำด้วยดินเผามีลักษณะกลมแล้วนำไปเผาในเตาเผา

Digital Image. <https://sites.google.com/site/silvertemplehistory/silversmith/withi-kar-tha-kheruxng-ngein>

๒. นำเนื้อเงินที่หลอมแล้วไปชุบก้ำมะถันอัตราส่วนก้ำมะถัน๒ขวดต่อน้ำ๖ถึงน้ำจะเป็นสีขาวเมื่อนำเงินแช่ลงไปใต้น้ำจะกลายเป็นสีฟ้าอมเขียวการทำนำเอาเนื้อเงินที่หลอมแล้วแช่ลงไปใต้น้ำกรดเพื่อให้กรดเข้าไปแทนที่ช่องว่างอากาศที่อยู่ในเนื้อเงินแล้วนำไปแช่น้ำมะขามเปียกเพื่อล้างสิ่งสกปรกที่เหลืออยู่โดยเฉพาะกรดให้ออกให้หมดใช้แปรงทองเหลืองขัด เนื้อเงินก็จะสดใสขึ้น

ภาพที่ ๙ “เบ็ง” ซึ่งทำด้วยดินเหนียวมีลักษณะเป็นหลุมตื้นๆ

Digital Image. <https://sites.google.com/site/silvertemplehistory/silversmith/withi-kar-tha-kheruxng-ngein>

๓. นำไปทุบหรือตี เพื่อให้ขึ้นรูปร่างตามลักษณะที่ต้องการ ในขณะที่ทุบหรือตีเนื้อเงินจะเย็นตัวลง ทำให้แข็งตัว ยากแก่การตีจึงควรนำไปเผาไฟเพื่อให้ร้อนและเนื้อเงินจะอ่อนตัวลงและตีง่ายขึ้นตีจนได้รูปทรงที่ต้องการแล้ว โดยไม่ต้องมีแม่พิมพ์

ภาพที่ ๑๐ ทูบหรือตี เพื่อให้ชิ้นรูปร่างตามลักษณะที่ต้องการ

Digital Image. <https://sites.google.com/site/silvertemplehistory/silversmith/withi-kar-tha-kheruxng-ngein>

- นำไปขัดให้ขึ้นเงา โดยใช้แปรงทองเหลืองชุบน้ำมะขามเปียกและผงหินขัดจะทำให้เนื้อเงินขาวเป็นเงางาม ในการทำเครื่องเงินของเชียงใหม่ที่นิยมทำรูปแบบเป็นขันหรือสลุงซึ่งเป็นภาชนะสำหรับตักน้ำหรือใส่น้ำ มีหลายขนาดซึ่งมักเรียกแยะกันตามรูปแบบการใช้งานกล่าวคือถ้าเป็นขนาดใหญ่มักจะใช้เป็นคู้ เรียกสลุงหอบนิยมใช้ในหมู่เจ้านายเชียงใหม่ขัน (สลุง) ขนาดกลางหรือขัน (สลุง) ล้างหน้าและขัน (สลุง) ขนาดเล็กใช้สำหรับตักน้ำดื่มบางครั้งเรียกว่าจอกน้ำเป็นต้น

สภาพตลาดในปัจจุบันของเครื่องเงินน่าน

จังหวัดน่านถือเป็นหนึ่งในแหล่งการค้าเครื่องเงินที่สำคัญของประเทศไทย มีผู้ประกอบการเครื่องเงินและเครื่องประดับเงินจำนวนมาก ชื่องทางการค้านอกจากจะจำหน่ายผ่านร้านค้าปลีกแล้ว ยังมีศูนย์เครื่องเงิน ชมพูภูคาและหัตถกรรมเมืองน่านเป็นทั้งแหล่งผลิต แหล่งรับซื้อ รับฝากขายสินค้า และฝึกอบรมให้กับคนในชุมชน ตลอดจนทำหน้าที่เสมือนคนกลางที่ช่วยกระจายสินค้าออกไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สถานการณ์การค้าของเครื่องเงินเมืองน่านในปัจจุบัน ถือได้ว่าสามารถอยู่รอดและเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป นอกจากจะได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้บริโภคชาวไทยแล้ว เครื่องเงินเมืองน่านก็เป็นที่นิยมของชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก จากผลของการท่องเที่ยวที่ขยายตัว ช่วยดันยอดขายให้เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ ๓๐-๔๐ คิดเป็นรายได้รวมสูงกว่า ๒๐๐ ล้านบาทต่อปี โดยสินค้านี้จำหน่ายได้มากในช่วงไฮซีซั่น (High Season) หรือช่วงฤดูหนาวของแต่ละปีที่จะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางมท่องเที่ยว

ด้านการกระจายสินค้านอกจากจะมีหน้าร้านของผู้ประกอบการแต่ละราย และการวางจำหน่ายสินค้าใน ศูนย์เครื่องเงิน และยังมีการส่งสินค้าไปจำหน่ายตามแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด และบริเวณพื้นที่จังหวัด ไกล่เคียง และในห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลทุกสาขา รวมถึงการทำตลาดผ่านโซเชียลมีเดีย เพื่อให้เข้าถึงผู้บริโภคได้ อย่างรวดเร็วและกว้างขวางยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการส่งออกผ่านพ่อค้าคนกลางไปยังต่างประเทศ โดยมีตลาดหลัก ได้แก่ ตลาดยุโรป บราซิล และอินเดีย เป็นต้น

ปัจจุบันแม้ธุรกิจเครื่องเงินเมืองน่านจะประสบความสำเร็จ และได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคเป็นอย่างดี แต่ก็มีปัญหาและอุปสรรคบางประการที่ส่งผลกระทบต่อการผลิต อาทิ ปัญหาช่างฝีมือที่ลดน้อยลง กำลังการผลิตมี ไม่เพียงพอ จนทำให้ไม่สามารถผลิตสินค้าได้ทันกับความต้องการของลูกค้า และปัญหาราคาวัตถุดิบเม็ดเงินบริสุทธิ์ ที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งปัจจุบันต้องนำเข้าจากประเทศจีนและออสเตรเลีย ประกอบกับราคาในการซื้อขายแต่ละครั้งก็ไม่มี ความแน่นอน จึงส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตสินค้าเพิ่มสูงขึ้น จนผู้ประกอบการอาจต้องเพิ่มราคาขายเพื่อไม่ให้ ประสบปัญหาขาดทุน แต่ขณะเดียวกันการปรับขึ้นราคาอาจส่งผลให้ความต้องการซื้อปรับลดลงจนเกิดความเสี่ยง ต่อยอดขายของผู้ประกอบการด้วย

ผู้เขียน น.ส.วรรณฉัตร เทวบุญย์

เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารองค์ความรู้และนิทรรศการ

บรรณานุกรม

“เครื่องเงินเมืองน่าน”, กลุ่มคัลสเตอร์เครื่องเงินน่าน (www.nansilvers.com).

“เครื่องเงินทำมือ 'ชมพูกา' ชูอัตลักษณ์ชนเผ่าม้ง-เมี่ยน”, คมชัดลึกออนไลน์ (ฉบับวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๐).

ตำนานผลิตภัณฑ์เครื่องเงิน-ค้วเนียม และโลหะคุณลาย. (ม.ป.ป.). [เอกสารอัดสำเนา]. เชียงใหม่: วัดศรีสุพรรณ.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. ๒๕๔๑. พจนานุกรมหัตถกรรมพื้นบ้าน ภาคเหนือ. บริษัท เลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, กรุงเทพฯ.